

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**HALEPLİBAHÇE AMAZON KRALİÇELERİ MOZAIĞI: ANTIOCH, SEPHHORIS,
OULED AGLA VE APAMEA'NIN MOZAIKLERİYLE İKONOĞRAFİK İLİŞKİSİ**
**AMAZON QUEENS MOSAIC OF HALEPLIBAHCE: ICONOGRAPHIC RELATIONS WITH
MOSAICS Of ANTIOCH, SEPHHORIS, OULED AGLA AND APAMEA**

Şehnaz ERASLAN*

Öz

Amazonlar (kadın savaşçılar), Hellen mitolojisinde Hellen kahramanlarıyla girdikleri savaşlarla adlarından söz ettirmektedirler. Bu mitolojik savaşlar Antik dönem sanatının popüler konularından biri olmuştur. Amazon temaları seramik ve önemli yapıları süsleyen anıtsal heykelerde tercih edilmelerine rağmen, mozaiklerde birkaç örnekle yer bulmaktadırlar. Türkiye (Antioch, Edessa), Suriye (Apamea), İsrail(Sefphoris), Cezayir (Ouled Agla)'de bulunan Amazon betimli mozaikleri incelediğimizde, bu kadınların genellikle "Amazonamakhia", adak, eğlence ya da avlanma sahnelerinde temsil edildiklerini saptamaktayız. Bu makalede, Edessa (Şanlıurfa) da Haleplibahçe mevkiinde bulunan Amazon kraliçeleri betimli mozaığın değişik coğrafyalardaki örnekleri ışığında tipolojik ve ikonografik açıdan bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amazon, Haleplibahçe, Mozaik, Edessa, Roma Dönemi.

Abstract

Amazons were (female- warriors) associated with battles of Greeks in Greek mythology. Their battles were popular subjects of ancient Greek art. Although this theme was depicted especially on pottery and in monumental sculpture adorning some of the most important buildings, there are a few examples in mosaic art. When we analyze the samples gained from Turkey (Antioch, Edessa), Syria (Apamea), Israel (Sephphoris), Algeria (Ouled Agla) we determine that Amazons were generally depicted in amazonmakie, votive, entertainment or hunting scenes in mosaic art. In this article an evaluation is made of the typology and iconography of the Amazon Queens Mosaic of Haleplibahce in Edessa (Şanlıurfa), taking into consideration the examples of the depiction of Amazon from different geographies.

Keywords: Amazon, Haleplibahce, Mosaic, Edessa, Roman Era.

Hellen mitolojisindeki kadın figürleri arasında yer alan Amazonlar, savaşçı kimlikleriyle farklı bir konumdadır. Tanrıça Athena, Hera ya da Artemis savaş meydanlarında kadın figürü olarak yer alsalar da hiçbir zaman bir mücadele içinde görülmezler. Fakat diğer kadın tanrıça ve figürlerin aksine Amazonlar, daima savaşırken karşımıza çıkar. Homeros'un İlyada isimli yapıtında, Amazonların erkek gibi savaşa giden kadınlar anlamına gelen "antianeirai"¹ olarak adlandırılması da bu durumu açıklar niteliktedir.

Hellen kadınlarından farklı olarak Amazonların savaş alanlarında ön plana çıkmaları onların farklı bir halktan olduğu yönünde düşünülmesine sebebiyet vermektedir. Antik dönem yazarlarından bazıları, Amazonların anavatanını Anadolu'da Karadeniz kıyısında Thermedon nehrinin kıyısında yer alan Themiskyra (Terme) olarak belirtmektedirler². Bazı araştırmacılara göre ise Amazonların anayurdu, Trakya ve İskit toprakları ya da Libya ve Kuzey Afrika'dır³.

* Dr. Arkeolog, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, erinonaz@hotmail.com

¹ Homeros, *Ilyada*, III.189 ve VI.186; Daha fazla bilgi için Bkz.Blok,1995:169-85.

² Aeschelus, *Prometheus Bound*, 722 – 730 ve Diodorus Siculus. *The Library of History of Diodorus Siculus*. 45. 4.

³ Bkz.Blok, 1995: 83–4; Tyrrell, 1984:55–63.

Amazonların anavatanı üzerine farklı görüşler olsa da genel kanı onların Doğulu olduğu yönündedir⁴.

Hellen mitolojisinde yer alan bu savaşçı kadınlar, gerçekte Anadolu'da bin yıllarca devam eden anaerkil bir düzenin anımsanmasının bir ürünüdür. M.Ö. II. bin yılın başlarında Hint- Avrupalı kavimler göç edinceye kadar tüm Akdeniz havzasında anaerkil bir düzenin varlığı bilinmektedir. Hitit metinlerinde de Amazonlara benzeyen insanların uzak geçmişte Kapadokya, Kuzey ve Batı Anadolu'da yaşadıklarına değin belgeler mevcuttur⁵. Bu durumda, Hellen mitolojisinde Doğulu kadınlar olarak yer edinen bu savaşçıların, Anadolu'da yaşamış tarihi bir topluluğun Hellen mitolojisindeki yansımaları diyebiliriz.

Hellen mitolojisinde çok nadir olarak bahsedilse de, Penthesilea, Hippolyte, Antiope, Andromakhe, Thermodosa, Melanipe Antik dönem yazım ve sanatında adı geçen Amazon kraliçelerden bazılarıdır. Homeros'un İlyada destanında Amazonlar ile ilgili iki savaş anlatılmaktadır; bunlardan ilki Bellerophon'a karşı Lykia'da meydana geldiği belirtilen bir savaş⁶ diğeri ise Troia (Troya) kralı Priamos'un gençliğinde Sangarios (Sakarya) nehri kenarında Amazonlarla kalkıştığı savaştır⁷. Homeros dışındaki antik dönem yazarları da Amazonların Hellenler kahramanlarından olan Herakles⁸, Theseus⁹ ve Akhilleus¹⁰ ile savaştıklarından da söz etmektedirler. Attik vazo ressamı, bu kahramanların Amazonlarla olan mücadelelerini M.Ö. 6.yüzyıldan itibaren resmetmişlerdir. İlk olarak Herakles'in dokuzuncu işi olan Hippolyte'den altın kemeri alması sahnesi, M.Ö.6.yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren görülür. Daha sonra Akhilleus'un Troia (Troya) savaşında Penthesilea ile savaşı anlatılır. Akhilleus'un rakibini öldürdüğü anın tasviri, ilk olarak Atik vazo ressamı Exekias tarafından yaklaşık M.Ö.540-530 yıllarında resmedilmiştir. Son olarak Theseus'un Antiope'yi kaçırma sahnesi, vazo resimlerinde yer edinmiştir. Bu sahne ilk olarak kırmızı figür vazo resimlerinde, ressam Oltos tarafından boyanmıştır. Bu üç mitolojik savaştan en popüler olanı Herakles ve Hippolyte'nin mücadele sahnesidir¹¹. Bu durum Arkaik dönemde Herakles ile ilgili söylencelerin yaygın olmasından ya da Herakles'in atribüleri sayesinde diğer Hellen savaşçılarından daha kolay ayırt edilebilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Amazon adının etimolojik bir geleneği vardır. En yaygın ve en kabul göreni, Hellençe *a-*(olmayan) *mastos* (meme) yani memesiz anlamıdır. Antik dönem yazarları, Amazonların göğüslerini, savaşta hareketlerini kolaylaştırmak için yaktıklarını ya da dağladıklarını belirtmektedir¹². Fakat şu ana kadar elde edilen Amazon betimlemelerinde böyle bir durumun ispatı bulunmamaktadır.

⁴ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Shapiro, 1983:105; Ayrıca Antik Dönem yazarlarından Herodot, Amazonların İskit topraklarını aşarak Attika'ya geldiğini belirtmektedir. Herodot, *Histories*, 4.11 0-8.; Ünal, bu topluluğun insan fantezisinin bir ürünü olmayıp, Kapadokya, Kuzey ve Batı Anadolu'da yaşamış tarihi toplumların silik bir anımsamaları olduklarını belirtmektedir. Bkz. Ünal, 2013: 21.

⁵ Bkz. Ünal, 2013: 21.

⁶ Homeros. İlyada, VI.172-186. "Bellerophontes Gelince Lykia'ya Ksanthos nehrine, yaygın Lykia'nın kralı onu saydı. Ağırladı onu tam dokuz gün, dokuz tane öküz kurban etti, Gül parmaklı şafak görününce onuncu gün, Bellerophontes'e sordu, Alır almaz damadının işaretini, buyurdu önce, azgın Khimaira'yı öldürmesini; Tanrı soyundandı o, insan değildi, ölü arslan, arkası yılan, ortası keçiydi, yalın nefesiyle kötü soluyordu. Bellerophontes uydu tanrıların isteğine, onu bir anda yere serdi. Çarpıştı sonra üniü Solymolarla. Girdiği savaşların bu en çetiniydi. Erkek gibi Amazonları öldürdü sonra" Çev. Azra Erhat-A.Kadir. Can Yayınları,1984

⁷ Homeros, İlyada, III.181-190."Ey Atreusoğlu, mutlu adam, tanrıların göz bebeği, buyruğunda ne çok Akha delikanlısı var. Eskiden bahçelik Phrygia'ya gitmiştim, atları dört nal giden bir sürü Phrygia'lı görmüştüm, Otreus'un tanrıya benzer Mygdon'un halkı, ordular yayılmıştı Sakarya'nın kıyılarına, Amazonlar gelmişti hani, erkek gibi, işte o gün, aralarına savaş ortağı almışlardı beni, gözleri dört dönen Akhalar kadar kalabalık değildiler". Çev. Azra Erhat-A.Kadir. Can Yayınları,1984.

⁸ Herakles'in on iki işinden biri olan Amazon kraliçesi Hippolyta'nın altın kemerini almak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Bu nedenle Herakles Amazonların anayurdu olan Themiskyra'da (Terme) ye gelir. Bkz. Diodorus Siculus [4.16.4]), Apollodoros 2.5.9, Euripides (Heracles 413)

⁹ Theseus tarafından kaçırılan Amazon Antiope'yi Theseus'un elinden geri almak için Amazonlar ve Theseus'un birlikleri arasında geçen savaşta Amazonlar yenilir. Diodorus Siculus 4.28; Plutarch *Theseus* 27.

¹⁰ Penthesilea, Troia (Troya) savaşında Akhilleus ile savaşmıştır. Bu savaş sonucunda Akhilleus tarafından boynuna saplanan mızrakla öldürülmüştür. Bkz. Apollodoros. *The Library*. 5. 1-2.

¹¹ Shapiro, 1983:10-106.

¹² Bkz. Blok,1995:22.

Betimleme Sanatında Amazon Tipleri

Amazonlar sanatın çeşitli dallarında Arkaik Dönemden başlayarak Geç Roma Dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Hellen sanatında Amazon figürleri ilk olarak M.Ö.7.yüzyıldan itibaren siyah ve kırmızı figürlü vazo resimlerinde, M.Ö. 5.yüzyıldan itibaren özellikle kabartma ve heykel sanatında sevilen bir tema olmuştur. Roma Döneminde Arkaik, Klasik ve Helenistik dönemlerdeki kadar tercih edilmese de lahit ve mozaiklerde az da olsa yer almıştır.

Amazon tasvirlerinin erken örneklerini özellikle seramik ve kabartma sanatında, Hellen kahramanları (Herakles, Akhilleus, Theseus) ya da Hellen savaşçılarıyla girdikleri mücadele sahnelerinde karşılaşmaktayız. "Amazonamakhia" adı verilen bu sahnelerde, Amazonlar Hellenlere karşı yenilmiş durumda, yaralı ya da ölü olarak resmedilmiştir. Roma Dönemi ile birlikte özellikle mozaik sanatında Amazon kadınları vahşi hayvanlarla giriştikleri av sahnelerinde de yer almışlardır.

Mevcut bilgiler ışığında, Amazon figürlerinde gerek "Amazonamakhia" sahnelerinde gerek av sahnelerinde, kullandıkları silah ve kıyafetlerinde bir takım farklılıklar tespit edilmiştir. Shapiro, bu farklılığı Hellen savaşçı tipi ve Doğu savaşçı tipi (İskit, Trakya) olarak iki farklı tipte değerlendirmiştir¹³. Yazar, bu tespiti Atik vazo sanatı resimlerinden yola çıkarak yapmıştır. Biz de bu çalışmamızda, Shapiro'nun ele almadığı Amazonların mozaikler üzerindeki betimlemelerini saptamaya çalışacağız. Bu nedenle mozaikler üzerinde Doğu tipinde İskit ve Trakya'nın yanı sıra Anadolu'lu özellikler de tespit ettiğimizden Doğu savaşçı tipine Anadolu'yu da eklemeyi uygun gördük.

1.Hellen Savaşçı Tipindeki Amazonlar: Hellenlerden farklı bir etnik grup olarak düşünülmesine rağmen, hem Arkaik dönem sanatında hem de İlyada gibi edebi yapıtlarda onlara Hellen savaşçı tipi atfedilmiştir. Bu örneklerde Hellen savaşçılar (*Hoplit*) gibi, kısa *khiton* giyinmiş, göğsü zırhla korunmuş, başında tepelikli miğfer, kolunda yuvarlak kalkan ve elinde mızrağıyla tasvir edilmiştir. Bu tipteki Amazon figürleri M.Ö. 7.ve 6.yüzyıl Attik siyah ve kırmızı figür vazo resimlerinde karşımıza çıkmaktadır¹⁴ (Resim 1).

Resim 1: Vulci, Amphora, Akhilleus ve Amazon Penthesileia, M.Ö.540-530 yılları.

2. Doğu (Trakya, İskit, Anadolu) Savaşçı Tipindeki Amazonlar: Doğu savaşçıları tipinde betimlenen Amazonlar, Trakya savaşçılarının peltaları¹⁵ (yarım ay biçiminde olan kalkan), İskit savaşçılarının ok, yay ve sivri uçlu şapkaları¹⁶, desenli pantolonları ve Anadolu savaşçılarının savaş labrysleri¹⁷ (çift başlı balta) ile tasvir edilmişlerdir (Resim 2) ¹⁸. Bu tipteki Amazon figürleri M.Ö. 5.yüzyıldan itibaren başlayarak M.S. 6.yüzyıla kadar sanatın çeşitli dallarında betimlenmiştir. Miller, Amazon kıyafetlerinde görülen bu ani değişimi, Hellen tüccarlarının komşuları olan İskit ve Trakya'ya yaptıkları ticarete bağlamaktadır. Ticaret nedeniyle seyahat eden kişilerin Trakya ve İskit kıyafet ve silahlarını gördüklerini ve bunun sonucunda da sanat

¹³ Shapiro, 1983:106.

¹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Von Bothmer, 1957:,s.62, Pl. 48-2

¹⁵ Pelta, Trakya savaşçılarının kullandığı en karakteristik savaş aletlerinden biridir. Bkz. Best,1969:3-16.

¹⁶ Bazı kaynaklarda Frig şapkaları olarak da tanımlanmaktadır. Bkz. Shapiro, 1983 : 107

¹⁷ "labrys" olarak bilinen çift başlı balta, Hitit sanatında görülmektedir. M.S.8.yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Sakçağözü'ndeki bir kabartmada; tanrı elindeki çift başlı baltasıyla bir aslan avlamaktadır. Bkz. Akurgal, 1966.:Pl.23.b. ; Çift başlı baltanın farklı çeşitleri Myken sanatında da bulunmaktadır. Bkz. Burkert,1985.:37-41.

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz . Von Bothmer, 1957: 6; Patent, 2013:29; Shapiro, 1983:107.

eserlerinde bir etkileşim olduğu sonucuna varmaktadır¹⁹. Bu etkileşim sonucunda Amazon kadınları Hellen dünyasında zaten farklı bir coğrafya ve kültüre sahip oldukları düşünüldüğünden, yabancı halk topluluğu olarak kabul görmüş ve olasılıkla Doğulu savaşçılar gibi betimlemelerde yer bulmuş olmalıydılar.

Resim 2: Nola, Amazonlar, seramik, M.Ö.5.yüzyıl.

Arkaik Dönemden itibaren seramik, heykel ve kabartmalarda Hellen (*Hoplit*) savaşçı tipinin yanı sıra Doğu tipinde de resmedilen Amazonlar, “Amazonamakhia” sahnelerinde karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu durum mozaik sanatında değişime uğramıştır. Konumuzun içeriğini oluşturan ve aşağıda değindiğimiz bu sanat dalında, Amazon betimlemelerinde belirgin ikonografik farklar tespit etmekteyiz.

Mozaik Sanatında Amazon

Mozaik sanatında, diğer sanat dallarından farklı olarak “Amazonamakhia” sahnelerinin yanı sıra Amazonların Tanrıça Artemis için düzenledikleri “ adak, eğlence sahneleri” ve doğadaki çeşitli vahşi hayvanlarla yaptıkları “avlanma sahneleri” de betimlemelere eklenmiştir.

Antikçağ sanatında Amazon figürleri M.Ö. 480 den sonra sıkça betimlenmiştir. Bunun nedenini tarihi bir dönüm noktasında aramak daha doğru olur: Hellen kent devletleri ittifakı ile Akamenid imparatorluğu (Pers İmparatorluğu) arasında MÖ 480 yılında Salamis’te gerçekleşen savaşta Persler yenilgiye uğramıştır. Hellen sanatçılar M.Ö. 480 yılında Perslerin Hellenlere karşı yenilgisini betimlerken, Amazonların Doğulu olduğu varsayımından yola çıkarak Perslerin yerine geçen bir temsil olarak kullanmış olmalıydılar²⁰. Bunun sonucu olarak Amazonların Hellenlerle olan savaşlarını konu edinen “Amazonomakhia” Hellen sanatında Hellenlerin yabancı istilalarına karşı üstünlüklerini simgeleyen mitolojik bir figür olarak yer aldığını düşünmekteyiz. Tüm sahnelerde Hellenlere karşı yenilmiş durumda, yaralı ya da ölü olarak resmedilmesi de bu savı güçlendirir niteliktedir.

Bugüne kadar bilinen “Amazonamakie”, sahnelerini içeren mozaiklerin en erken örneği Antioch (Antakya)’da “Amazonlar Evi” adı verilen yapıda bulunmuştur²¹ (Resim 3). M.S.4.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen mozaikte; Amazon ve Hellenler arasında geçen bir savaş sahnesi resmedilmiştir. Mozağin sol tarafında bir at üzerindeki Amazon, sağ elinde tuttuğu çift başlı baltasıyla yanındaki Hellenli savaşçıya saldırmaktadır. Mozağin ön tarafında Amazona ait olan pelta ve iki adet çift başlı baltası da yerde görülmektedir. Bu mozaikte sanatçı, Amazonlar için Doğunun savaş aletlerini ve kıyafetlerini kullanmıştır. Bunlar arasında Trakya’nın peltası, Anadolu’nun çift başlı baltası ile Doğu Hellen ve Akdeniz’in bir omuzu ve göğsü açık elbisesi olan kısa *khitonu* ve İskit’in sivri uçlu şapkası sayılabilir. Diğer taraftan mozaik sanatçısı bu çeşitliliği seyirciye aktararak panelin dekoratif etkisini de güçlendirmiştir.

¹⁹ Miller, 1997: 17.

²⁰ Hardwick, 1990: 29

²¹ Levi ,1947:308,LXIX,c; CXXIII,a

Resim 3: Türkiye, Antioch (Antakya), Mozaik, Amazon ve Grekler, M.S.4.yüzyıl.

Mozaik sanatında M.S. 5.yüzyıldan itibaren Amazon figürlerinde birtakım ikonografik değişimler tespit etmekteyiz. En belirgin değişim "Amazonamakhia" sahnelerinin yerini Tanrıça Artemis için düzenledikleri savaş dansı ve adak sahnelerinin almasıdır. Zira Amazonların, avcılık konusunda hünerleri nedeniyle tanrıça Artemis'e saygı duydukları bilinmektedir. Bundan dolayı Ephesos (Efes)'in ve büyük Artemis mabedinin kuruluşu Amazonlara ithaf edilmektedir²². Antik dönem şairlerinden Kallimakhos, savaşçı Amazonların Ephesos kıyısında tanrıçaya bir heykel diktikleri ve etrafında savaş dansı yaptıklarını aktarmaktadır²³.

Bu kompozisyona ait örneklerden biri İsrail'in Sefphoris antik şehrindeki Nile Festival binasında bulunmuştur (Resim 4). M.S.5.yüzyıla tarihlendirilen mozaikte, Amazonların savaş dansı sahnesi betimlenmiştir²⁴. Mozağin sağ alt köşesinde peş peşe dizilen Amazonlar, tek omuzu ve göğsü açık olan kısa *khiton* giyinmiş, başlarında sivri uçlu şapka ve ellerinde mızrak ile tasvir edilmiştir. Antikçağ sanatı boyunca savaşçı kimlikleriyle bilinen Amazonlar bu mozaikte değişime uğrayarak dans eden kadın kimlikleriyle betimlenmiştir. Bu oldukça dikkat çekicidir. Daha önceki örneklerde Hellen erkeklerle savaşabilen, güçlü savaşçı nitelikler atfedilen Amazonlar, burada sadece dans eden kadınlar olarak yer almaktadır.

Resim 4: İsrail, Sefphoris, Mozaik, Amazonlar, M.S.5.yüzyıl

²² Grimal, 1997:62

²³ Kallimakhos, Hymn to Artemis 237-258

²⁴ Talgam, 2008: 58-59; Weiss, Talgam, 2002: 77-80

Antikçağ yazarlarından Nonnos'un da belirttiği gibi dans ve pantomim gibi aktiviteler özel ziyafetler için hazırlanmakta ve misafirlere sunulmaktaydı²⁵. Talgam'a göre de bu mozaikte mitolojik bir tema, Amazonlar kimliğinde mim sanatı olarak icra edilmektedir²⁶.

M.S.5. yüzyıl boyunca Amazon ikonografisine eklenen konulardan biri de tanrıça Artemis için düzenlenen adak sahneleridir. Cezayir'de Ouled Agla'da Zeus'un Aşkları adı verilen mozaikte²⁷ bu tema betimlenmiştir (Resim 5)²⁸. Cezayir Müzesi'nde sergilenen mozaikte Artemis, küçük bir mimari yapının önünde durmaktadır. Tek sıra halinde sıralanmış Amazonlar ise tanrıça Artemis'e adaklarını sunmaktadırlar. Mozaikte Doğu ve Hellen özellikler bir arada görülmektedir. Amazonlar, omuzu ve göğsü açıkta bırakan kısa *khitonlu* ve bellerinde kemerli tasvir edilmiştir. Başlarında miğferi, ellerinde ise peltası ve çift başlı balta tutmaktadırlar.

Resim 5: Cezayir, Ouled Agla, Mozaik, Amazonlar, M.S.5.yüzyıl.

Amazonların grifon gibi mitolojik varlıklarla olan mücadelesi Hellen sanatında M.Ö.5.yüzyıldan itibaren resmedildiği bilinmektedir²⁹. Fakat vahşi hayvanlarla olan mücadeleleri daha çok Geç Roma dönemi mozaiklerinde karşımıza çıkmaktadır. M.S. 5.ve 6. yüzyıldan itibaren mozaiklerde, Amazonlara atfedilen savaşçı vasıflarının yanı sıra avcı özelliklerini ön plana çıkaran, doğadaki yırtıcı ve vahşi hayvanları avlayabilen kadın figürlerine dönüşmüştür. Bu değişimin olası nedeni M.S.5.yüzyıldan itibaren Roma-Bizans mozaiklerinin Sasani-Pers sanatının etkisinde kalmasıdır. Bu etki, Apamea ve Edessa mozaiklerinde izlenmektedir. Her iki mozaikte de işlenen tema ve Amazona yüklenen vasıflar açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır.

Suriye'nin Apamea şehrinde triclinos binasında bulunan mozaik, M.S.5.yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmektedir³⁰. 8,35x4,36m boyutlarındaki mozaikte, Amazon ve av sahnesi teması işlenmiştir (Resim 6). Amazonlar, peş peşe iki at üzerinde elinde kalkan ve mızraklarıyla aslan ve kaplan avlamaktadırlar. Mozağin sağındaki Amazon, sağ yöne doğru hareket halindedir. Amazonun sırtındaki pelerini hareketin etkisiyle dalgalanmış olarak görülmektedir. Atın hemen önünde bir ağaç ve o ağacın altında koşar vaziyete kaplan figürü bulunmaktadır. Amazon bu kaplana sağ elindeki mızrağıyla saldırırken tasvir edilmiştir. Mozağin sol bölümündeki Amazon da yerde sendeleyerek aslana mızrağıyla ölümcül vuruşunu saplamak üzeredir.

²⁵ Nonnos, *Dionysiaca*, XVIII, 99ff.; XIX, 198-284

²⁶ Talgam, 2008: 59

²⁷ Mozağin merkez panelinde, Zeus'un aşklarından Europe ve boğa (Zeus), Danae ve altın damla (Zeus), Ganymed ve Zeus, Antiope ve Zeus, Leda ve kuğu (Zeus) tasvirleri yer almaktadır. Mozağin bordüründe Penthesileia'nın efsanesi, Penthesileia'nın Artemis'e kurban sahnesi, Priamos tarafından verilen davet ve Grek ve Amazonlar arasındaki savaş anlatılmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Dunbabin, 1978: 42,267

²⁸ Dunbabin, 1978: 42,267

²⁹ LIMC ' Amazones' 505

³⁰ Dulière, 1968: pl.I,pl.II,1-2; Balty, 1977:114, fig.52-53.

Resim 6: Suriye, Apamea, Mozaik, Amazonlar ve av sahnesi, M.S.5.yüzyıl

Kompozisyonda av sahnesinin tasvir edildiği kısımda bitkisel şekiller, bu sahnenin etrafını çevreleyen ve bordür vazifesi gören alanda ise geometrik şekiller kullanılmıştır. Amazonların başındaki İskit şapkası, Trakya kalkanları ile Doğulu savaşçı tipinde resmedildiği anlaşılmaktadır.

Haleplibahçe Amazonları

Edessa (Şanlıurfa) ili merkezinde “Haleplibahçe Kentsel Tasarım Projesi” kapsamındaki alt yapı çalışmaları sırasında Haleplibahçe mevkiinde tespit edilen mozaikler nedeniyle 2006-2009 yılları arasında, dört ayrı yerde Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında kurtarma ve sondaj kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında Amazonlar villası, Hamam ve bir Geometrik Villa meydana çıkarılmıştır.

Amazonlar mozaïği, “Amazonlar villası” adı verilen yapının *Tablinum* odasında bulunmaktadır (Resim 7). Dört Amazon kraliçesinin Hellence isimleriyle aynı panoda betimlendiği tek örnek Haleplibahçe mozaïğidir. Yerinde sergilenen ve 3,91x9,02m ölçülerindeki mozaik, M.S. 5-6.yüzyıl arasına tarihlenmektedir³¹. Dikdörtgen panoda, dört Amazon aslan ve leopar avlarken tasvir edilmiştir. Ayrıca Amazonların etrafında ayı, köpek, devekuşu, keklik çeşitli hayvan figürlerinin yanı sıra ağaç motifleri de yer almaktadır. Bordürde ise koruna gelmiş bir köşesinde mask ve iki yanında avlanan Eros figürleri betimlenmiştir.

Resim 7: Türkiye, Edessa (Şanlıurfa), Haleplibahçe, Mozaik, Amazonlar ve av sahnesi, M.S.5-6.yüzyıl

Panonun sol üst köşesinde “ΙΠΠΟΛΥΤΗ” Hippolyte sağ elindeki kılıcını kendisine saldıran panterin göğsüne saplarken, sol elinde tuttuğu peltası ile kendini korumaktadır. Sol tarafta Hippolyte’nun elinden yaralı kurtulmayı başaran kanlar içindeki bir aslan can havliyle

³¹ Karabulut *et al.* 2011:102

kaçmaktadır (Resim 8). Panonun sağ üst köşesinde ΘHP (ΜΟΔΟCΑ) Thermodosa, vahşi bir hayvana elindeki çift yönlü baltasıyla vurmak üzere hamle yapmıştır (Resim 9). Thermodosa kendinden emin bir yüz ifadesine sahipken vahşi hayvan öleceğini anlamış gibi endişeli bir durumdadır. Panelin sol alt köşesinde "ΜΕΛΑΝΙΠΗ" Melanipe at sırtında, sağ elindeki mızrağını kendisine koşarak gelen bir aslana saplamak üzere dir (Resim 10). Panelin sağ alt köşesinde Penthesileia olduğu tahmin edilen Amazon, at sırtında etrafındaki hayvanlara okunu fırlatmak üzere yayından çekmiştir. Penthesileia'nın önünde daha önce okuyla yaraladığı bir panter acı çekerek yürümektedir (Resim 11).

Resim 8: Hippolyte, Haleplibahçe mozaik ayrıntı

Resim 9: Thermodosa, Haleplibahçe mozaik ayrıntı

Resim 10: Melanipe, Haleplibahçe Amazonlar mozaiği ayrıntı

Resim 11: Penthesileia, Haleplibahçe Amazonlar mozaiği ayrıntı

Bu mozaikte Amazonlarda Doğulu ikonografik özelliklere rastlamaktayız. Bunlar arasında, Trakya savaşçıları peltaları, İskit savaşçıların ok, yay ve sivri uçlu şapkaları, Doğu Hellen ve Akdeniz'de kadınların tercih ettiği bir omuzu ve göğsü açık olan elbisesi, Anadolu'nun savaş labrysleri ile tasvir edilmişlerdir.

Sanatsal açıdan değerlendirdiğimizde, mozaik sanatçısının ağırlıklı olarak kahverengi ve tonları, siyah ve kırmızı renkli tesseraları kullandığı anlaşılmaktadır. Sanatçı aynı zamanda bu az sayıdaki renklerle zemin ve figürlerde kontrast renkler kullanarak, Amazonları daha belirgin kılmayı amaçlamış olmalıdır. Dört Amazonun da kıyafetleri benzer olmasına rağmen kullandıkları savaş aletleri farklıdır. Mozaik sanatçısı, Amazonlara ait tüm savaş aletlerini kullanarak, onların savaşta yeteneklerini vurgulamak istemiş olmalıdır. Sanatçı ayrıca Amazonların kendilerinden emin sakin ve mağrur duruşlarına karşın, leoparların ve aslanların kanlar içinde can havliyle kaçışmaları, acı çekme hallerini seyirciye başarıyla hissettirebilmiştir.

M.S.5.yüzyıldan sonra Roma-Bizans mozaiklerinin Sasani-Pers etkisinde kaldığı ve bu etkinin özellikle taban döşemelerinde kolayca fark edildiği bilinmektedir. Sasani ikonografisinin etkisiyle mozaiklerde av motifleri Doğuda moda olmaya başlamıştır. Doğu Roma sanatında Sasani-Pers etkisini ilk olarak Antioch'un M.S. 4. yüzyıl sonları ve M.S. 5.

yüzyıl mozaiklerinde fark etmekteyiz. Bu etki bizlere, Akdeniz Dünyası'nın Doğunun sanatından etkilenmeye başladığını göstermektedir³². Haleplibahçe Amazon betimli mozaiginde de bu etki açıkça fark edilmektedir.

Sonuç

Amazonlar Arkaik, Klasik, Hellenistik Dönemlerde seramik, heykel ve kabartmalarda Amazonamakhia sahnelerinde tasvir edilmesine karşın, Roma Dönemi mozaiklerinde özellikle Doğu (İskit, Trakya, Anadolu) Tipinde savaşçı, dansçı ve son olarak da avcı olarak ön plana çıkmışlardır.

Genellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında özellikle Antioch, Sephoris, Ouled Agla, Apamea ve Edessa'da karşılaştığımız Amazon figürlerinde, Doğu tipi tespit edilmektedir. Muhtemelen Doğulu kadın savaşçı kimlikleri onların özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasındaki mozaiklerinde tercih edilen bir kompozisyon olmasını sağlamıştır. M.Ö.5.yüzyılda Arctinus Milesius tarafından yazıldığı düşünülen Aithiopsis de³³, Amazonların Trakya'dan, Herodot ise Amazonların İskit topraklarını aşarak Attika'ya geldiğini belirtmektedir³⁴. Öyle anlaşılmaktadır ki Amazonlar, Hellen dünyasında farklı bir coğrafya ve kültüre sahip olmalarından dolayı yabancı halk topluluğu olarak düşünülmüştür. Bu durumda Amazonların Trakya ve İskit savaşçıları gibi resmedilmesi de şaşırtıcı değildir.

Anadolu'da ele geçen örnekleri değerlendirdiğimizde, Amazonlara ait mozaiklerin Antioch ve Edessa'da yoğunlaştığını görmekteyiz. Antioch mozaiklerinin bölgeler arası ilişkiler sonucu Doğu Akdeniz coğrafyasını etkilediği kuşku götürmez bir gerçektir. Zira bu etkileşimin izlendiği Edessa mozaiklerinde de yine Amazon betimli mozaiklere rastlamak şaşırtıcı değildir.

Antioch, Sephoris, Ouled Agla, Apamea ve Edessa'da ele geçen örnekleri göz önünde bulundurursak Amazon ikonografisindeki değişimi açıkça izleyebiliriz. En erken örneklerinde Hellen mitolojisindeki kahramanlarla girdikleri mücadelelerin betimlendiği "Amazonamakhia" sahneli mozaiklerin yerini, daha geç örneklerde avcı Amazon tipinin aldığını tespit etmekteyiz. Bu değişimin olası nedeni, M.S.5.yüzyıldan itibaren Sasani-Pers ikonografisinin etkisiyle mozaiklerde av motiflerinin Doğuda moda olmaya başlaması ve bu modanın Amazon kompozisyonlarını da değiştirmesidir. Bu değişim o kadar belirgindir ki, M.S.4.yüzyıl ve öncesinde sanatın çeşitli dallarında Hellenlerle giriştikleri savaş sahnelerinin yerini M.S.5.yüzyıldan itibaren av sahneleri almıştır. Haleplibahçe Amazon betimli mozaigi, Doğu tipinin ve Sasani-Pers ikonografisinin etkisinin tamamen hâkim olduğu kırsal ve av motiflerinin yer alması açısından mozaik sanatında önemli bir yere sahiptir.

Resimler Listesi

Resim 1: LIMC "Achilleus" 723

Resim 2: VON BOTHMER, 1957: LXXXV

Resim 3: LEVI, 1947:LXIX,c; CXXIII,a

Resim 4: TALGAM,2008: fig.5

Resim 5: LIMC "Amazones"793

Resim 6: DULIÈRE, 1968: pl.I,pl.II,1-2

Resim 7: KARABULUT *et.al.*2011: s,10

Resim 8: KARABULUT *et.al.*2011: s,58,fotoğraf 62.

Resim 9: KARABULUT *et.al.*2011: s,59,fotoğraf 66

Resim 10: KARABULUT *et.al.*2011: s,59,fotoğraf 65

Resim 11: KARABULUT *et.al.*2011: s,61,fotoğraf 70

KAYNAKÇA

AKURGAL, Ekrem (1966). *Orient und Okzident*, Baden-Baden: Holle.

BEST, Jan G.(1969). *Thracian Peltasts and Their Influence on Greek Warfare*: Groningen: Wolters-Noordhoff.

³² "Sasani/Pers sanat ürünlerinin Doğu Bizans sanatına etkisinin, M.S. V. yüzyılın birinci yarısında görülme sebebini tarihi bir dönüm noktasında aramak daha doğru olur: 384 yılında III. Şapur'un tahta geçmesiyle Bizans ile Sasaniler arasındaki ilişkilerde iyileşme dönemine girilmiştir. Özellikle Ermenistan'ın iki ülke arasında paylaşılmasını öngören barış anlaşmasının etkisiyle ilişkilerde bir barış havasının oluştuğu ve M.S. V. yüzyıla damgasını vurduğu bilinmektedir". Bkz. Eraslan ,2014:447

³³ Arctinus of Miletus, The Aethiopsis Fragment 1 (from Proclus Chrestomathia 2)

³⁴ Herodot, *Histories*, 4.11 0-8.

- BALTY, Janine.(1977). *Mosaïque Antiques de Syrie*, Bruxelles: Musées royaux d'art et d'histoire.
- BLOK, Josine H (1995). *The Early Amazons: Modern and Ancient Perspectives on a Persistent Myth*. Leiden, The Netherlands: E. 1. Brill.
- BURKERT, Walter (1985). *Hellen Religion*, Cambridge: Harvard University Press.
- DULIÈRE, Cécile (1968). *La Mosaïque des Amazones* , Bruxelles: Centre belge de recherches archéologiques à Apamée de Syrie.
- DUNBABIN ,Katherine M.D (1978). *The Mosaics Of North Africa, Studies in Iconography and Patronage*, Oxford: Clarendon. Press.
- DUNBABIN, Katherine M.D (1999). *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- ERASLAN, Şehnaz (2014).“İstanbul Büyük Saray Mozaikleri’ndeki Grifon Betimlemeleri: Roma Döneminin Benzer Örnekleriyle İkonografik ve Sanatsal İlişkisi” *Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi CEDRUS II*, s.443-451.
- GRIMAL, Pierre (1997). *Mitoloji Sözlüğü. Yunan ve Roma*, Çev. S. Tamgüç, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- HARDWICK, Lorna (1990).“Ancient Amazons - Heroes, Outsiders, or Women?” *Greece and Rome* 38: s.14 - 36.
- KARABULUT, H- ÖNAL, M-DERVİŞ, N (2011). *Haleplibahçe Mozaikleri. Şanlıurfa / Edessa*. Edit: Nezih Başgelen, İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- LEVI, Doro (1947).*Antioch Mosaic Pavements*, Princeton: Princeton University Press.
- MILLER, Margaret. C (1997). “*Athens and Persians in the Fifth Century B.C: A Study in Cultural Receptivity*”. Cambridge: Cambridge University Press.
- PATTEN, Annaliese Elaine (2013). *(Ad)ressing the Other: The Amazon in Greek Art*, An undergraduate honors thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Bachelor of Arts and Art History, Portland State University.
- SHAPIRO,H.Alan (1983).“Amazons, Thracians, and Skythians,” *GRBS24*, s. 105-1 14.
- SIMON,Erika (1976). *Die Griechischen Vasen*, München: Hirmer.
- TALGAM,Rina (2008). “The Survival of Classical Culture in *Palaestina* and *Arabia* in Late Antiquity: Mosaic Art as Test Case
- TYRRELL, William Blake (1984). *Amazons: A Study in Athenian Mythmaking*. Baltimore, MA: John Hopkins University Press.
- ÖNAL,Ahmet (2013). “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”, *Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi CEDRUS*, 21-32.
- VON BOTHMER, Dietrich.V. (1957). *Amazons in Greek Art*, Oxford: Clarendon Press.
- WEISS,Zeev - TALGAM,Rina (2002). "The Nile Festival Building and Its Mosaics: Mythological Representations in Early Byzantine Sapphoris," *The Roman and Byzantine Near East*, III, ,s. 55-90.